

कलम 370 नंतरचे जम्मू काश्मीर

प्रा. लक्ष्मन बाबाराव यादव

बाबासाहेब देशमुख पारवेकर महाविद्यालय
पारवा, ता. घाटंजी जि. यवतमाळ

प्रस्तावना :

5 ऑगस्ट 2019 हा दिवस भारतीय राजकारणाच्या इतिहासात "सुवर्ण दिन" म्हणून ओळखला जातो. कारण 15 ऑगस्ट 1947 या स्वातंत्र्य दिनांतर 5 ऑगस्ट 2019 हा दिवस जम्मू काश्मीर व 370 वे कलम संदर्भात संपूर्ण भारतीय नागरिकांमध्ये अविस्मरणीय अशी दुसरी महत्वाची घटना म्हणून ओळखली जाते. 5 ऑगस्ट 2019 रोजी प्रथम राज्यसभेत 370 कलम रद्द केल्याची घोषणा केल्यानंतर भारताचे राष्ट्रपती रामनाथ कोविंद यांनी जम्मू आणि काश्मीर पुनर्रचना विधेयक 2019 या नविन विधेयकावर 9 ऑगस्ट 2019 या कांती दिनी स्वाक्षरी केली. आणि जम्मू काश्मीर संदर्भात विशेष दर्जा असलेल्या कलम 370 रद्द करण्यात आले. आणि जम्मू का" मीर या घटक राज्याचे तीन केंद्र शासीत प्रदेशात रूपांतर करण्यात आले. जम्मू काश्मीर या घटक राज्याच्या राजकीय, सामाजिक, आर्थिक विकासाला एक वेगळी दिशा देण्यास चालना मिळाली. प्रस्तूत भाष्य निबंधात 'जम्मू का" मीर संदर्भात 370 वे कलम' रद्द केल्यानंतरच्या कालखंडात फार मोठ्या प्रमाणात बदलास सुरवात झाली. याचा आढावा घेण्यात येत आहे.

ऐतिहासिक पार्श्वभूमी :

जम्मू काश्मीरचा जर इतिहास थोडा खोलवर अभ्यासला तर सुरवातीला मौर्य भासना या प्रदेशावर होते. हे इतिहासातील दस्तावेजावरून दिसून येते. त्यानंतर कुशाणांचे शासन चालले ते बुद्धीस्ट होते. त्यामुळे बरेच लोक बुद्धीझंजममध्ये परिवर्तित झाले. तेथे स्तूप बनविले गेले. त्यानंतर वेगवेगळ्या हिंदू शासकांचे राजे राहिले. तो काळ 5 ते 14 शतकापर्यंतचा कार्यकाळ होता. (कनिष्क नावाचा शासक होता) त्याने याच काळात मार्तंड सूर्यमंदिर बनविले. 13 व्या व 14 व्या शतकात इस्लाम का" मीरमध्ये आला. हळूहळू अनेक लोकांनी इस्लाम धर्म स्विकारला, हे सर्व 14 ते 16 व्या शतकापर्यंत चालले. त्यानंतर मुगलांनी अकबरच्या काळात 1586 मध्ये व अफगाणने 1751 मध्ये या प्रदेशावर कब्जा केला. त्याचे नात दुरानी अहमद भाहा होते. अफगाणींना हरवून सिख शासन राजा रणजितसिंग यांनी 1891 मध्ये तयार केले. राजा रणजितसिंगच्या मृत्यूनंतर अँग्लो भाख वार ब्रिटी" गांनी घडवून आणली. डोगरा हे शिखांच्या भासनात कार्यरत होते. त्यांनी ब्रिटीशांना मदत करून हा प्रदेश त्यांना जिंकून दिला. ब्रिटीशांना मदत केली म्हणून पुरस्काराच्या स्वरूपात जम्मू का" मीर हा प्रदेश डोगरा घराण्याला दिला. त्यावेळी जम्मू काश्मीरचे राजा गुलाबसिंग होते. ह्या राजाने ब्रिटीशांना काही रोख रक्कम दिली होती, असेही म्हटले जाते. तेव्हापासून काश्मीरचा झेंडा हा कायम राहिला, हे शासन जवळपास 10 वर्षे चालले. त्याचा उत्तराधिकारी राजा

हरिसिंग हा राजा बनला. भारताच्या विभाजनाच्या वेळी राजा हरिसिंग जम्मू काश्मीरचा राजा होता.

कलम 370 ऐतिहासिक पार्श्वभूमी –

370 वे कलम का" मीरच्या भारताशी जोडले जाणाऱ्या इतिहासाचा एक महत्त्वपूर्ण भाग आहे. धर्मावर आधारीत हिंदुस्थानची फाळणी भारताच्या तत्कालीन अग्रगण्य नेत्यांना मान्य नव्हती. पाकिस्तानने स्वतःला मुसलमान देश म्हणून घोषित केले होते. पण भारताला हिंदू राष्ट्र म्हणून घ्यायचे नव्हते. भारतीय राज्यव्यवस्था धर्मनिरपेक्ष असल, हे भारताने निसंदिग्धपणे राज्याघटनेतून व इतर अनेक संकल्पनेतून स्पष्ट केले होते. त्यामुळे काश्मीरसारख्या मुस्लीमबहुल प्रदेश आपण होऊन भारतामध्ये सामील होणे विशेष महत्वाचे होते. काश्मीरचे महाराजा हरिसिंग यांनी भारतात सामील होण्याचा करार केल्यानंतरही गांधी व नेहरूंचा आग्रह होतो की, काश्मीर जनतेचाही कौल असावा आणि सर्वमताने जगजाहीर व्हावा. या कार्यात काश्मीरचे तत्कालीन नेते भोख अब्दुल्ला यांची मदत होणार असल्याने त्यांच्या मताला वेगळेच महत्त्व प्राप्त झाले होते.

भारताने जेव्हा गव्हर्नर जनरल माऊंटबॅटन यांच्या आग्रहाखतर पाकिस्तानाच्या काश्मीरमधील आक्रमणाबद्दल संयुक्त राष्ट्र संघाकडे दाद मागण्याचा अत्यंत घातक निर्णय घेतला. तेव्हा याबद्दल केलेल्या अधिकृत तक्रारीमध्ये शेख अब्दुल्ला भारताच्या बाजूने उभे आहेत. हे महाराजा हरिसिंग यांनी केलेल्या कराराइतके महत्वाचे आहे हे विधान होते. नेहरू व शेख अब्दुल्ला यांच्यातील 1952 च्या दिल्ली कराराद्वारे काश्मीरला स्वतंत्र ध्वज, स्वतंत्र राज्यघटना व त्यांच्या मुख्यमंत्र्यांना, पंतप्रधान संबोधित करण्यासारखे निर्णय होऊ शकले. श्यामप्रसाद मुखर्जी यांनी त्या वेळीही एका देशात दोन राज्यघटना, दोन राष्ट्रध्वज व दोन पंतप्रधान असू शकत नाहीत, असे आग्रहाने प्रतिपादन केले होते. खरे तर यावर कोणतेच बहमत होण्याचे कारण नव्हते. केवळ मुस्लिमांबद्दल प्रांतातील लोकमत भारताच्या बाजूने राहावे. या काळजीपोटी तसे निर्णय घेण्यात आले. प्रत्यक्षात त्यामुळे काश्मीर व देशाचा इतर भाग यांच्यातील दरी सरकारमान्य झाली. मोठा गाजावाजा करून इंदिरा गांधी व शेख अब्दुल्ला यांच्यातील करारामुळे काश्मीर प्रश्नाची सोडवणूक झाल्याचा आभास निर्माण करण्यात आला. पण प्रत्यक्षात त्यातून विशेष काहीच साध्य झाले नाही. कारण खुंटाले हलवून बळकट करावा, त्याप्रमाणे कलम 370 या पुढेही चालू राहिल हे मान्य हे मान्य करण्यात आले. आणि 1953 नंतर घटनेच्या निर्णयांचा आढावा घेतला जाईल हेही मान्य करण्यात आले. अशा रीतीने त्या काळात केंद्र" शासन बलवान होते अशी समजूत होती. त्या काळातच काश्मीरच्या प्रश्न सोडवणे केंद्र शासनाला शक्य

झाले नाही. प्रत्येक गोष्ट सरकारमान्य झाल्यावर होते त्याचप्रमाणे ती लोकमान्यही झाली. कलम 370 हेही शेख अब्दुल्लांच्या हेकेखोरपणामुळे राज्यघटनेत घालावे लागले, हे नमूद करणे आवश्यक आहे. या निर्णयात नेहरूंच नव्हे तर वल्लभभाई पटेलही सहभागी होते. घटना समितीतील अनेक सदस्यांचा या कलमाला प्रखर विरोध असल्यामुळे हा एक पेचप्रसंगच निर्माण झाला होता. आणि शेवटी जरी हा विषय गोपालस्वामी अय्यंगार यांच्या कार्यक्षेत्रात येत होते, तरीही घटना समितीच्या सदस्यांची समजूत काढण्याची जबाबदारी बल्लभभाईंना पार पाडावी लागली. कारण एकदा हे कलम राज्यघटनेच्या भाग झाल्यावर त्याचे पुरेपूर भांडवल करण्यात येत आहे. या दुखण्यातूत बाहेर कसे पडायचे हा प्रश्न सोडवायला कोणत्याच राजकीय पक्षाची तयारी नव्हती. तसे आपली प्रतिमा मुसलमान विरोधात होईल, ही त्यातील सर्वात मोठी भीती म्हणूनच त्याचे भिजत घोंगडे आजवर तसे पडून होते. या प्रश्नाची आणखी एक बाजू समजून घेतली पाहिजे. ज्या राजकीय नेत्यांचा व पक्षांचा या सर्व घटनांशी संबंध आला होता ते कोणीही याबाबतीत काही चुका झाल्या होत्या हे आजही मान्य करायला तयार नाहीत. 370 कलमांचा राज्य शासनाने तसेच केंद्र सरकारने जाणीपूर्वक गैरवापर केला ही बाबही नजरेआड करून चालणार नाही. अनेकदा ती राज्यघटनेची पायमल्लीच नव्हे तर राज्यघटनेचा विपर्यास होता. पण कायद्याचे राज्य म्हणून घेणाऱ्या या देशात आपण वर्षानुवर्षे त्याकडे दुर्लक्षच केले.

कलम 370 मधील तरतुदी :

जम्मू काश्मीरमध्ये पहिले हंगामी सरकार स्थापन केल्यानंतर, शेख अब्दुला यांनी सविधान कक्षेच्या बाहेर राहण्याची शिफारस केली. का” मीरला विशेष दर्जा देण्याची मागणी शेख अब्दुला यांनी केली , परंतु याला डॉ. बाबासोबांचा विरोध होता. त्यामुळे पंडीत नेहरूंनी ही जबाबदारी गोपाल स्वामी अय्यंगार यांचेवर सोपविली. 1951 मध्ये काश्मीर राज्याला एक वेगळी घटनासमिती स्थापन करण्याची परवानगी दिली. 1956 मध्ये ही घटना तयार करण्याची प्रक्रिया पूर्ण झाली.

1. कलम 370 नुसार जम्मू काश्मीरची वेगळी घटना होती.
2. जम्मू काश्मीरमध्ये अशांतता पसरविणाऱ्याला स्थानबद्ध करता येत नव्हते.
3. या कलमानुसार सुरक्षा, परराष्ट्र धोरण, दळणवळण शिवाय त्या राज्यात कोणत्याही कायद्याची अंमलबजावणी करण्याकरिता त्या विधानसभेची संमती आवश्यक होती.
4. इतर राज्यांच्या संदर्भात कायदे करण्याकरिता संसद ही सर्वोच्च होती, परंतु जम्मू काश्मीरमध्ये हे अधिकार त्या विधानसभेकडे सुरक्षित होते.
5. ह्या कलमानुसार तिथे आर्थिक आणीबाणी लावता येत नव्हती, फक्त बाह्य धोका असेल तरच त्या राज्याच्या विधानसभेच्या संमतीने आणीबाणी लावता येत होती.

6. जम्मू काश्मीर वगळता भारतातील इतर कोणत्याही राज्यातील लोक इथे मालमत्ता विकत घेऊ शकत नव्हते.

7. केन्द्र सूची किंवा समवर्ती सूची यामधील विशय संसदेच्या कार्यक्षेत्रात येत होते. राज्यसूचीवर मात्र ह्या तरतुदी लागू होत नव्हत्या.

या सर्व तरतुदी कलम 370 अंतर्गत त्या राज्यामध्ये होत्या.

कलम 370 नंतरचे जम्मू काश्मीर :

1. 370 कलमाने जम्मू व काश्मीर या घटक राज्याला मिळालेला विशेष दर्जा संपुष्टात आला आणि 31 ऑक्टोबर 2019 रोजी जम्मू व काश्मीर व लदाख असे हे तिन संघराज्य अस्तीवात आले.
2. जम्मू काश्मीर मध्ये केंद्र शासनाचा नविन कायदा लागू करत असतांना तिथल्या घटक राज्य सरकारच्या परवानगीची आवश्यकता राहिलेली नाही.
3. कलम 370 वे रद्द केल्यामुळे पाकिस्तानला जम्मू आणि काश्मीर मध्ये दहशतवादी कारवाया, अंतर्गत अशांतता घुसखोरी, फुटीसावादी चळवळीला खत पाणी घालण्याचे कायमचे बंद झाले केंद्रीय गृह राज्यमंत्री नित्यानंद राय ने राज्यसभेत प्रश्नाला उत्तर देतांना वर्षे 2020 मध्ये मागील वर्षा पेक्षा 59 % आतंकवादी घटना कमी झाल्या.
4. जम्मू आणि काश्मीर मधील गुंतवणूक आणि संपत्ती खरेदीचा मार्ग पूर्ण पणे मोकळा झाला आहे.
5. केंद्र शासन आता इतर राज्यांप्रमाणे जम्मू आणि काश्मीर मध्ये घटक राज्याच्या कायद्यात निर्भीड पणे हस्तक्षेप करू शकते.
6. जम्मू आणि काश्मीर मध्ये विदेशी पर्यटकास आकर्षित करण्यासाठी केंद्र शासनाच्या पर्यटन विभागामार्फत अनेक योजना राबविल्या जात आहेत.
7. कलम 370 रद्द केल्यामुळे जम्मू आणि काश्मीर ला असलेला स्वतंत्र ध्वज आपोआप रद्द होवून तेथे राष्ट्रध्वज तिरंगा हा एकमेव राष्ट्रध्वज स्विकारण्यात आलेला आहे.
8. इतर घटकराज्यांप्रमाणे समान राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण जम्मू आणि काश्मीर मध्ये राबविले जात आहे. त्या करिता नविन 50 डिग्री कॉलेज, 25 हजार सीट कॉलेज आणि 7 मेडीकल कॉलेज तर लदाखमध्ये बौद्ध अध्ययन केंद्र व केंद्रीय विश्व विद्यालयाची घोषणा करण्यात आली.
9. जम्मू आणि काश्मीरची सुरक्षा करणाऱ्या सुरक्षा रक्षकांना अधिकाऱ्यांना सेवा देतांना येणाऱ्या अडचणी व होणाऱ्या त्रासांना कायमचा निषेध मिळाला.
10. पाकिस्तान नेहमी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर काश्मीर प्रश्ना वरून भारता विरोधात अपप्रचार करून आपला आतंकवादी चेहरा झाकत होता. तो आता कलम 370 रद्द केल्यामुळे तो आता कायम स्वरूपी बंद झालेला आहे.
11. जम्मू आणि काश्मीरच्या नागरीकांना प्रथम घटकराज्याचे नागरिक व नंतर संपूर्ण भारताचे नागरिक असे दुहेरी नागरीकत्व अस्तित्वात होते. ते

आता केवळ संपूर्ण भारताचे नागरिकत्व अस्तित्वात आलेले आहे.

12. जम्मू आणि काश्मीर मीरसाठी कलम 370 नुसार स्वतंत्र संविधान असलेले संविधान संपूश्टात येवून भारतीय संविधान तेथे अस्तित्वात आलेले आहे.
13. कलम 370 रद्द केल्यामुळे भारतीय संसदेने केलेले कायदे तेथे अंमलात आलेले आहेत. राज्यात जवळपास 354 कायद्यांपैकी 138 कायद्यांमध्ये महत्वाचे बदल करण्यात आले तर केंद्राकडून या भागात जाण्याने 170 कायदे लागू झाले.
14. जम्मू आणि काश्मीर मध्ये आता महीलांचा आतिकार सी. जी. ए. लागू झालेला आहे.
15. जम्मू आणि काश्मीर मधील गोरखा समाजातील हजारो लोकांना मतदानाचा अधिकार नव्हता. ज्यांच्या पूर्वजांनी भारत मातेसाठी फार मोठे बलिदान दिले.
16. भारताचे प्रतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी आत्मनिर्भर जम्मू – काश्मीर साठी व औद्योगिक विकासाला चालना देण्यासाठी केंद्रीय योजनाद्वारे पुढील वर्षासाठीचे 28400 करोडचे पॅकेज जाहीर करण्यात आले व प्रधानमंत्री विकास पॅकेज साठी 80,000 करोड. रु: चा निधी वर्ग करण्यात आला.

सारांश :-

वरील विवेचनावरून असे स्पष्ट करता येते की, 370 वे कलम संविधानामध्ये समाविष्ट करणे तत्कालीन परिस्थितीचा आवश्यकता होती. हे कलम अस्थाई स्वरूपाचे होते. तसेच जम्मू काश्मीरच्या आत्मनिर्भरसाठी महला सशक्तीकरण युवकांसाठी रोजगारांची निर्माती दलीत पिडीत शोषित वंचीतांच्या कल्याणासाठी. औद्योगिक, सामाजिक, राजकिय, आर्थिक पर्यटन सांस्कृतिक प्रगतीसाठी कलम 370 हे कलम अडचनीचे ठरत होते. ते आता दुर झालेले आहे निश्चितच कलम 370 च्या रद्द करण्याने जम्मू काश्मीरच्या विकासाला फार मोठ्या प्रमानात गती मिळालेली आहे, असे ठामपणे सांगता येते.

संदर्भ ग्रंथ :-

1. भारताची विदेशनिती – डॉ. चंद्रशेखर दिवान
2. www.google.com
3. आंतरराष्ट्रीय संबंध – डॉ. शैलेंद्र देवळानकर
4. डॉ. शैलेंद्र देवळानकर यांचे वृत्तपत्रातील विश्लेषण
5. दैनिक लोकमत दि. 7 ऑगस्ट 2019
6. दैनिक लोकमत वृत्तपत्र दि. 25 ऑगस्ट 2019